

BERT VREEKEN / ESTER WOUTHUYSEN

De Grand Hotels van Amsterdam

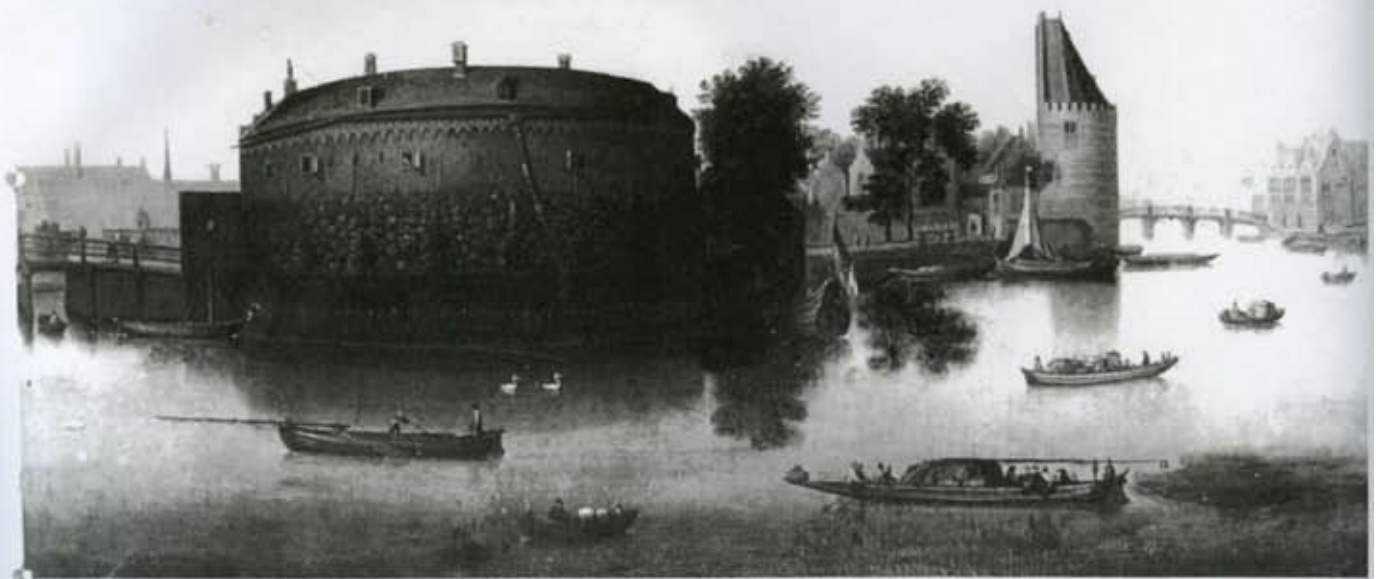
OPKOMST EN BLOEI SINDS 1860

1. Ten Hoorn 1679, p. 330
2. Wijnman 1974, p. 156
3. Wijnman 1974, p. 162
4. Hermesdorf 1957, p. 30 ev
5. De oudste met naam bekende herbergen van Amsterdam stammen uit het eind van de 16de eeuw: de Suldaen en Het Wapen van Spanje, beide aan de Dam.
6. Omdat herbergen zichzelf voor de gids aanmelden, zijn de getallen weinig betrouwbaar. Bovendien was de schrijver/uitgever Jan ten Hoorn een Amsterdammer, waardoor de logementen uit eigen stad wellicht wat meer aandacht kregen; zie ook Ten Hoorn 1689, inleiding.
7. Maaskamp 1821, p. 84-85
8. Moryson 1617, vol III p. 468-469
9. De Vries 1981, p. 16
10. Moryson 1617, vol III p. 469
11. Maaskamp 1821, p. 265
12. Mitchell 1816, p. 147
13. De Vries 1981, p. 82
14. De Vries 1981, p. 81
15. In de jaren daarop verschijnen bij Baedeker: *Deutschland und den österreichischen Kaiserstaat* (1842), *Süddeutschland und Österreich, Ungarn und Salzburg, Die Schweiz* (1844) en *Paris und Umgebung* (1855).
16. Nederlandse initiatieven om gidsen volgens dit principe samen te stellen zoals het *Reisboek door het Koninkrijk der Nederlanden*, Amsterdam 1821, werden al na één of enkele herdrukken opgegeven.
17. Murray 1850
18. Van Tijn 1965
19. Brochure *Grand International Alliance Hotels Company Ltd.*, 1864, GAR. GAA, persdocumentatie Hartkamp map 68 fo. 17548-17549
20. Van Nierop, Baak, vanaf 1882
21. Van Biema z.j.; Roetemeijer 1973, p. 342-347
22. Wonen, Werken en Verkeer in Amsterdam 1880-1890, p. 35; Geurtsen 1974
23. Lansink 1982, p. 24-28
24. Reinink 1975, p. 146-149
25. Een plan dat in rigoureuze doorbraken voorzag was afkomstig van de zakenlieden A.W. de Flines en J.F. von Glahn, in 1892 te Amsterdam gepubliceerd onder de titel *De Amsterdamsche Boulevards*.
26. Werkman 1966, p. 114-124
27. Guijkens 1976, p. 74; Montijn 1983
28. Jaeger 1883, p. 175
29. Josephus Jitta 1882, p. 27
30. Jaeger 1883, p. 175-178
31. Bijvoorbeeld de Passage Central, Vreken 1985
32. Zie voor ontwikkeling organisaties toeristenverkeer ook: Nijkerk 1946; Van Eeghen 1979
33. Brochure *Wereldtentoonstelling van het Hotel- en Reisscezen te Amsterdam 1895*.
34. Vijftig jaar Vreemdelingen Verkeer z.j., p. 18-19
35. In 1919 fuseerde 't *Koggeschip* met de oude vereniging uit 1885 onder de naam *Vereeniging tot bevordering van het Vreemdelingenverkeer 't Koggeschip*. Een reorganisatie in de jaren dertig leidde tot de huidige VVV-Amsterdam.
36. Van der Vijver 1848, p. 528
37. Stokroos 1983, 1984 en 1985
38. Schmitt 1982, p. 58-76
39. Hautecoeur 1957, dl. VII p. 323-326; Schmitt 1982, p. 53-56
40. Pevsner 1976, p. 174-177
41. Pevsner 1976, pp. 179, 188-190; Biddle 1986, p. 134-159
42. Bouwkundige Bijdragen 1860, p. 305; idem 1863, p. 69 ev
43. Hoag 1969, p. 259-262
44. Guyer 1885 p. 93
45. Hitchcock 1958, p. 157-158; Pevsner 1976, p. 190
46. Dit blijkt bijvoorbeeld uit een door het genootschap *Architectura et Amicitia* uitgeschreven prijsvraag (1891), De Opmerker 1891, p. 129, en een *Ontwerp voor een hotel in een hoofdstad* in De Architect 1892, pl. 106 en 107. Het programma van eisen van een in 1915 door de Rotterdamse *Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen* uitgeschreven prijsvraag voor een ontwerp van een hotel verschilt hier nauwelijks van.
47. De Opmerker 1895, p. 355; idem 1896, p. 172
48. Notulen ledenvergadering genootschap Architectura et Amicitia 25 april 1900; Fanelli 1978, p. 87-88
49. Lauweriks 1902, p. 273-274, p. 282-283
50. De Opmerker 21 juli 1883, p. 275; Algemeen Handelsblad 29 november 1884
51. Bouwkundig Weekblad 1883, p. 266
52. Nieuws van den Dag 16 mei 1902
53. Algemeen Handelsblad 16 juni 1883
54. Roding 1986; Parent 1987
55. De Bouwwereld 1902, nr. 21 p. 176-177
56. Pevsner 1976, p. 187 noemt hiervoor het jaar 1859; Simmen 1984, p. 58-59 schrijft 1858. De eerste personenlift ooit geplaatst dateert uit 1857 in het Haughwout Building in New York, Pevsner 1976, p. 221
57. Nieuws van den Dag 28 oktober 1881; de lift werd gebouwd door fabriek De Etna van Schmidt & Co
58. Aanvraag tot toestemming voor het plaatsen van een motor dd. 11 juni 1883.
59. Nieuwe Rotterdamsche Courant 29 april 1883. De hydraulische lift werd in 1864 door de Fransman Léon Edoux uitgevonden.
60. Maaskamp 1829, p. 278-279
61. Amsterdam Guide 1887, offert aux visiteurs de American Hotel
62. Ortigao 1964, p. 20-21
63. De Bouwwereld 1902, nr. 22 p. 207
64. Het enige Amsterdamse hotel dat nooit aan een table d'hôte is begonnen is Krasnapolsky. Toen daar in 1883 het bestaande café werd uitgebreid met een hotel is de open tafel als 'eene der onaangenaamste uitvindingen der negentiende eeuw' achterwege gelaten, De Amsterdammer 9 september 1883
65. Amsterdam Guide 1887, offert aux visiteurs de American Hotel
66. Harmsen 1978, p. 307-309
67. Van Nierop, Baak 1882
68. Reedijk 1983, p. 114-120
69. Collette 1894
70. Outshoorn, bestek van voorwaarden bij de bouw van het Amstel Hotel, mei 1866
71. Notulen van de bestuursvergadering van de Amstel Hotel Maatschappij 27 juni 1867
72. Amsterdamsche Courant 28 september 1896
73. Algemeen Handelsblad 15 mei 1902
74. Nieuws van den Dag 20 augustus 1890
75. Algemeen Handelsblad 30 april 1883
76. Nieuws van den Dag 29 april 1895
77. Nieuws van den Dag 20 augustus 1890 en advertentie in de Gids voor bezoekers der hoofdstad met 55 gravures, 1893

Hotel de l'Europe

Bolwerk van gastvrijheid

Geen hotel in Amsterdam heeft zo'n oude geschiedenis als het Hotel de l'Europe. Sinds de afbraak van het verdedigingsbolwerk Het Rondeel omstreeks 1635 is op deze plaats een logement gevestigd dat, ondanks de vele verbouwingen, nog tot 1895 de historische naam Het Rondeel heeft behouden. Toen is het logement vervangen door het huidige Hotel de l'Europe, naar een ontwerp van architect W. Hamer.

Ook dit gebouw heeft nog de nodige veranderingen ondergaan. Al snel werd het uitgebreid met het ernaast gelegen pand Nieuwe Doelenstraat 4. Zeer recent, in 1987, kwam de verbouwing van nog twee aangekochte huizen, Nieuwe Doelenstraat 6 en 8, gereed. Hotel de l'Europe is niet in de laatste plaats befaamd om zijn prachtige ligging aan het water, op de hoek van de Amstel en het Ro-

Het Rondeel en de toren Swych Utrecht, toegeschreven aan Hendrick Cornelisz. Vroom, na 1614, olief doek. Amsterdams Historisch Museum. Het Rondeel, ook wel vanwege zijn vorm het Half-rondt genaamd, werd tussen 1480 en 1536 in de ommuring van de stad gebouwd. Rechts op de afbeelding staat de toren Swych Utrecht, die later plaats heeft moeten maken voor het Doelen Hotel.

41

kin, met uitzicht op het bedrijvige Muntplein.

Het restaurant Excelsior geniet al jaren een zeer goede naam, wat in februari 1987 is bevestigd door de toekenning van een ster volgens de classificatie van de Guide Michelin. Hierdoor zijn ook vele stad- en landgenoten tot de vaste clientèle van De l'Europe gaan behoren.

Wat de bedrijfsvoering betreft neemt Hotel de l'Europe een aparte plaats in. Het is het enige grand hotel van Amsterdam dat in handen is van een Nederlandse besloten vennootschap.

Half-rondt

De geschiedenis van Het Rondeel gaat terug tot de tweede helft van de 15de eeuw. Amster-

dam besloot toen zijn grenzen, die tot dan uit smalle grachten bestonden - de Gelderse-kade en de Kloveniersburgwal aan de oostzijde en het Singel aan de westzijde - beter verdedigbaar te maken. De grachten werden verbreed en aan de stadzijden voorzien van een muur met enkele verdedigingswerken.

Een van deze bolwerken was Het Rondeel, op de plaats van het huidige Hotel de l'Europe. Het werd gebouwd tussen 1480 en 1535 en vanwege de halfronde vorm werd het in de wandeling ook wel het 'Half-rondt' genoemd.¹ Aanvankelijk diende het als bewaarplaats 'eeniger stucken Geschuts, Kruyt, en andere Krijgsbehoeftheden'. Later werd het de 'woonstede voor Stats Opsieder der Krijgsvoorraden en der Stede-Timmer-Tuyn'.²

Na de grote 17de-eeuwse stadsuitbreiding,

Logement Het Rondeel met de Doelenbrug en rechts de Munt, gegraveerd door Willem Writs, 1767, naar een tekening van J. de Beyer, 1766, uit Atlas van de Waereldberoemde Koopstad Amsterdam etc., Amsterdam 1804.

Links het logement Het Rondeel zoals het in 1638 gebouwd werd. Rechts, tussen de Munt en de Doelenburg, de 'Engelse huizen', zo genoemd naar de Engelman John Jordan, die ze er in 1625 liet neerzetten.

Vanaf 1876 zijn deze om verkeerstechnische redenen afgebroken.

waarbij Amsterdam zijn karakteristieke halvemaansvorm kreeg, werden de vestingwerken overbodig zodat de meeste werden afgebroken. Op dit moment zijn nog slechts twee middeleeuwse verdedigingstorens overgebleven: de Schreierstoren en de St. Anthonispoort, het tegenwoordige Waaggebouw op de Nieuwmarkt. Van een derde, de Regulierspoort, is alleen een gedeelte bewaard, het onderstuk van de huidige Munttoren.

Logement Het Rondeel

Het bolwerk werd in 1631 voor f 24.725 verkocht aan de Engelsman John Jordan, die in 1617 in Amsterdam was opgedoken als brandwijnstoker en handelaar in onroerend goed.³ In de *Historische Gids van Amsterdam* krijgt hij om die laatste reden de toevoeging 'een 17de-eeuwse Caransa'.

Jordan had grootse plannen met Het Rondeel. Hij liet de vesting afbreken, om op dezelfde plaats vier huizen te bouwen. Maar toen nog maar twee van de vier huizen voltooid waren, verkocht hij het geheel. Het pand dat het dichtst bij de Doelensluis lag en waarvan alleen de kelderverdieping af was, deed hij in 1638 voor f 8120 van de hand, waarna er het logement werd gebouwd.

Het logement behoort al direct tot de meest vooraanstaande gelegenheden van de stad. Het ligt bovendien in een deftige buurt. De geschiedschrijver C. Commelin geeft van het ontstaan van de Nieuwe Doelenstraat het volgende beeld. Na de afbraak van de muur en Het Rondeel 'zijn aldaar getimmerd in den Jare 1633, d'eerste huizen, die men daar noch ziet, en die aan de zuydtzijde, acter op den Binnen Amstel uytkomende, een van de heerlijkste uytzichten van Amsterdam, vertoonen, en op deze zelve tijdt, is afgebroken het Rondeel, (...) en op des zelfs fondamente zijn huizen gebout die niet van de minste zijn, en alzo is deze straat, na de Doelen, de Nieuwe Doele-straat genaamt, maar zommige noemdenze, ter oorzaak van de kostelijke gebouwen, De Rijke-buurt'.⁴

Over de vroegste geschiedenis van het logement is niets bekend, noch over het soort gas-

ten dat er verbleef, noch over de verschillende eigenaren die het logement gehad moet hebben. Wel staat vast dat in 1758 de beroemde Italiaanse avonturier en ladykiller Casanova hier, tijdens zijn eerste reis naar Holland zijn intrek heeft genomen.⁵ Helaas zijn in zijn memoires geen verdere bijzonderheden te vinden over het logement.

Waarschijnlijk is een zekere Reinier Welters dan al eigenaar van Het Rondeel. In elk geval verkoopt deze het etablissement in 1771 om elders in de stad een nieuw logement te beginnen. Het is mogelijk dat Het Rondeel niet goed floreerde, maar misschien zag Welters op tegen de opknapbeurt waar het logement aan toe was.

Gezicht van de Muntsluis in oostelijke richting op het logement Het Rondeel en de Halvemaansbrug, A. Rodemaker, 1696, gewassen pentekening. De in renaissancestijl opgetrokken zijgevel van het logement zoals die er tussen 1638 en 1774 heeft uitgezien.

Hoe het ook zij, de nieuwe eigenaar, wiens naam niet bekend is, laat Het Rondeel in 1774 grondig verbouwen.⁶ Bij die gelegenheid wordt de zijgevel aan de Amstel onder handen genomen.

In de jaren dertig van de 19de eeuw is Het Rondeel eigendom van H.J. Wolters.⁷ Hij laat in 1845 via een advertentie in de dagbladen 'aan alle Heeren Reizigers en Famieljes' weten dat zijn logement een verbouwing ondergaat. Hij voegt er aan toe dat ondanks de 'vertimmering' de voornaamste appartementen in orde zijn, zodat men 'naar genoeg' kan logeren. Uit deze advertentie blijkt dat Het Rondeel zich al vroeg behalve op zakenbezoek, ook richtte op familietoerisme. Hoewel plezierreizen in gezinsverband in de Verenigde Staten al lang vanzelfsprekend waren, zouden de meeste hotels in Nederland zich pas na 1880 op gezinnen gaan richten.

Uitmundend voorkomen

De verbouwing en uitbreiding van het logement heeft een gunstig effect op de Nieuwe Doelenstraat in zijn geheel. De historicus Van der Vijver schrijft in 1848: 'De Doelenstraat, voorzeker eene onzer fraaiste straten, is sinds korten tijd nog fraaijer geworden door het aldaar vergrootte Hôtel des Pays-Bas (logement), en de uitbreiding van het Rondeel, welks vernieuwde voorgevel, aan dit behagelijk gelegen logement een uitmundend voorkomen geeft'.⁸

De nieuwe voorgevel van Het Rondeel is inderdaad opvallend. Er zijn paarsgewijs gegroepeerde, van boven halfronde, ramen in een witgepleisterd front dat wordt afgedekt met een platte lijstgevel. Achter de gevel gaan nu twee huizen schuil. Curieus is dat de gevel geheel op maat naar Duits model in Zwolle is besteld en pasklaar is afgeleverd, zodat hij alleen maar tegen de bestaande gevel geplaatst hoefde te worden.⁹

Nadat in 1869 de zaak eerst nog door een zoon, G.J. Wolters, is overgenomen, komt er in 1882 een einde aan het familiebedrijf en wordt het pand verkocht aan de heren B.

De Binnen Amstel, gezien naar het logement Het Rondeel en de Halvoemaansbrug, gegraveerd door De Coppier, naar tekening van J. de Beyer, ca. 1780, uit Afbeeldingen van de Wyd-vermaarde koopstad Amsterdam, etc., Amsterdam z.j. ca. 1780. De Amstelgevel van het logement Het Rondeel is in 1774 verbouwd. De oorspronkelijke renaissancegevel wordt dan veel soberder van karakter. De centrale trapgevel is gereduceerd tot een eenvoudig dakkapelletje. Het aantal verdiepingen blijft gelijk, maar de verdeling van de ramen is gewijzigd en de raamopeningen zijn groter dan voorheen.

LOGEMENT - RONDEEL.
De Ondergeteekende vernomen hebbende, velen van zijne Geëerde Begunstigers in den waan verkeren, het LOGEMENT gedurende de Vertimmering gesloten is, zoo neem ik de vrijheid aan alle Heeren Reizigers en Famieljes bekend te maken, dat de voornaamste Appartementen in orde zijn en dus ruim in staat hen hun in alle deelen naar genoeg te kunnen Logeren. (8711)
H. J. WOLTERS.
AMSTERDAM, 23 Junij 1845.

Bericht van de voltooiing van de grote verbouwing in 1845, uit Algemeen Handelsblad 24 juni 1845.

Kamps en A.J. van den Berg. Zij verwachten in verband met de in 1883 geplande Wereldtentoonstelling gouden tijden voor hun hotelbedrijf en ze steken Het Rondeel voor de gelegenheid in weer een nieuw jasje. Dit moet bijna letterlijk opgevat worden. Zo weinig als het interieur van het hotel verandert, zo veel concentreren de werkzaamheden zich op de uit 1774 stammende zijgevel langs de Amstel. De architect Ed. Cuypers, neef van de bekende P.J.H. Cuypers, krijgt opdracht een nieuwe zijgevel te ontwerpen, die geplaatst wordt vóór de oude.¹⁰ Cuypers is royaal met versierende motieven, waardoor een levendig geheel ontstaat. De speklaagevel, waarin baksteen wordt afgewisseld met witgeschilderde cementsteen, geeft een sterk licht-donker contrast. Daar komt nog bij dat de gevel zelf niet vlak is, maar op verscheidene plaatsen naar voren springt.

Tussen de tweede en derde verdieping is een reeks van zeven portretmedaillons geplaatst met de afbeeldingen van beroemde wereldreizigers. Het dak is voorzien van veel dakpellen en een uitkijktorentje.

Aan de plaats die Het Rondeel inneemt in de rangorde van Amsterdamse hotels, verandert ondanks de verbouwing weinig. In de gidsen komt het steeds op de derde, vierde of vijfde plaats, in elk geval na het Amstel Hotel

Zijgevel van Het Rondeel, architect Ed. Cuypers, 1882-'83. Cuypers heeft de zijgevel aan de reeds bestaande voorgevel aangepast door deze met een verdieping te verhogen en de raamvorm van de voorgevel over te nemen. Desondanks blijft het verschil tussen beide gevels opvallend. Een verslaggever van het Algemeen Handelsblad spreekt in het nummer van 28 februari 1883 dan ook de hoop uit 'dat de tegenwoordige eigenaars van het Hotel (...) nu ook spoedig aanleiding mogen vinden om den gevel in de Doelenstraat in gelijken geest te laten optrekken'. De portretmedaillons in de gevel, beeldhouwwerk door Van den Bosche en Crevels, stellen beroemde wereldreizigers voor: Willem Barendsz (Nederland), La Peyrouse (Frankrijk), Alexander von Humboldt (Duitsland), Marco Polo (Italië), Chr. Columbus (Spanje), Livingstone (Engeland), Stanley (Amerika).

en Brack's Doelen Hotel. Het Rondeel wordt samen met het nu verdwenen Hotel des Pays-Bas genoemd als 'goede hôtels van den *eersten* rang, wanneer men Amstel en Bracks Doelen den *allereersten* rang toekent'. Het had meer dan vijftig salons en logeervertrekken. Voor de goedkoopste kamer betaalde men f 1,50 per nacht.

1883

Een levendig beeld van de situatie omstreeks 1883 geeft de Portugese bezoeker Ramalho Ortigão.¹¹ In de zomer van 1883 bevinden zich in Amsterdam vanwege de Wereldtentoonstelling vele toeristen. De hotels en logementen zitten vol. Ortigão vindt pas na lang zoeken een kamer in Het Rondeel. In zijn reisverslag oordeelt hij hard over dit eerste-rangs hotel. Zijn kamer is niet schoon, het stikt er van de muggen en een behoorlijke wasgelegenheid is er ook al niet. De volgende ochtend staat Ortigão al weer om vijf uur naast zijn bed. Maar wanneer hij een bad genomen heeft in het badhuis recht tegenover het hotel 'als een cottage gebouwd, wit geschilderd, op palen in de gracht', beziet hij zijn verblijfplaats met andere ogen dan de dag tevoren.

Ortigão was voor het nemen van een bad inderdaad aangewezen op de diensten van een openbaar badhuis. Het regelmatig baden is nog niet ingeburgerd en het badhuis aan het Rokin is een van de weinige in de stad. In de hotels, zelfs in de meest gerenommeerde, bevinden zich nauwelijks gelegenheden om te baden. Het Amstel Hotel heeft omstreeks deze tijd slechts één badkamer per verdieping, Het Rondeel nog geen enkele.

Kamps en Van den Berg zijn gedwongen het hotel tien jaar na de Wereldtentoonstelling wegens financiële problemen van de hand te doen. De Amsterdamsche Hypotheekbank, de grootste schuldeiser, wordt de nieuwe eigenaar. Men wil het pand verbouwen tot kantoorruimte voor de hypotheekbank zelf, maar in plaats daarvan staat het twee jaar leeg.¹² In de gidsboekjes voor toeristen verschijnt de mededeling dat het Hotel Rondeel

Advertentie van de veiling van Hotel Het Rondeel uit het Algemeen Handelsblad van 28 mei 1893. In 1893 werd de Amsterdamsche Hypotheekbank eigenaar van Het Rondeel.

Veiling Hôtel Rondeel te Amsterdam.

C. WIEGAND, L. VAN BAKEL Jr.,
E. J. HEIJER, J. P. WOLFF, D. L.
GEERLING, B. DE JONG, JACQ. BLOCH
Jr., E. H. DE LANGE en A. J. DE
WOLFF, Makelaars, zullen als lasthebbers
van hunnen Principaal, op

Maandag 29 Mei 1893,

des avonds na Zes uur, ten overstaan van
den Notaris C. VAN MOURIK, in het Ver-
kooplokaal *Frascati*, in veiling brengen:

Het bijzonder gunstig gelegen **GE-
BOUW** en **ERVE**, waarin sedert
vele jaren gevestigd is

Het Hôtel Rondeel,

staande op een der beste standen te
Amsterdam, aan de

Doelenstraat N°. 2,

Kad. Seetic G, N°. 5169, groot

4 Aren 99 Centiaren.

Het Gebouw bevat eene Eetzaal, Lees-
zaal en ruim Vijftig Salons en Logeer-
vertrekken.

Bezichtiging op den Verkoopslag van 2 tot
4 uur, op vertoon van een Toegangsbiljet.

De Bewijzen van Eigendom en Veiloonstitien
liggen op den gewonen tijd ter lezing ten
Kantore van den Notaris C. VAN MOURIK,
Heerengracht 479. (9338)

Het Rondeel met het badhuis op palen in het Rokin, voor 1868. De 'pre-fab' voorgevel van Het Rondeel is waarschijnlijk al in 1845 bij de verbouwing, tevens verbreding, van het logement tegen de oude voorgevel aangezet.

De Bad Inrichting is in 1844 geopend. Men kon er koude en warme baden van IJwater nemen,

maar al spoedig ook zogenaamde douches-baden. In november 1914 wordt het badhuis opgeheven.

Afbraak van Hotel Het Rondeel, voorjaar 1895.

'niet meer bestaat'.

In 1895 komt in deze toestand verandering door de oprichting van de Nederlandsche Hotelmaatschappij. Met een beginkapitaal van f 100.000,- neemt deze de exploitatie op zich van een nieuw hotel op dezelfde plaats.

In april van dat jaar wordt met de afbraak van het oude Rondeel begonnen. Ironisch genoeg tegelijk met de Internationale tentoonstelling over het Hotel- en Reiswezen in Amsterdam. Voor de in hotels geïnteresseerde bezoekers zijn van het oudste hotel van de stad alleen nog de puinhopen te zien.

'Een knecht gaat mij voor met mijn waszak en mijn plaid en brengt mij naar een kamer op de derde verdieping. Het bed moet nog gemaakt worden, afgebrande lucifers en sigarettepeukjes liggen over de vloer, de ramen zijn dicht. Een heiligdom waar nog de lauwe lucht hangt van de lieflijke aanwezigheid van een edel Spaanse toerist, trots op zijn hoge adel en prachtige lucifershoutjes. Is dit nu dat heurig nette Holland, dat met de roep van zijn helderheid de wereld als met doordringende geur van blauwe, dauwbeparelde leliën vervult? Maar dit is niet beter dan Spanje of Italië! Dit is precies het zweetende Sevilla of het vlooienrijke Napels! Voor de leus was ik mijn gezicht af: ik kan net het puntje van mijn neus in een waskom zo groot als een schotelkje steken, want een badkamer bezit het hotel niet. En zo ga ik dan maar naar beneden naar de table d'hôte van half zes. Honderdzesig gasten aan tafel. Het hotel, net als alle andere in Amsterdam, is geheel bezet.

Ik kom te zitten tussen een Française en haar man.

De Fransman heeft vuurrode handen en een vuurrood gezicht, akelig om te zien. Het schijnt dat hij er last van heeft; hij doopt tenminste de punt van zijn servet in het ijs en bet daarmee de vurigste plekken. (...)

Ik wees op haar man en zei: 'Die hoteldiners met al hun scherpe sausjes zijn voor uw man anders helemaal niet goed met de huidaandoening waaraan hij schijnt te lijden.'

'Huidaandoening!' riep mijn buurman een beetje beledigd uit. 'Ik heb helemaal geen huidaandoening; het enige wat ik heb gehad, dat waren muggen vannacht. Je kunt wel zien dat u pas bent aangekomen en hier nog niet geslapen hebt! Die vuile grachten hier zijn een ontzettende broeinest voor muskieten. Als het licht opgaat, vliegen er hele zwermen van alle denkbare soorten de kamers binnen. (...) En wat dat gebroed voor de mensheid betekent, dat kunt u hier in al zijn afgrijpselijkheid aanschouwen!'

En hij liet mij zijn gezwellen handen en polsen kijken, vol rode, pijnlijke blaren, alsof zij bevroren waren bij hevige kou. Mooi zo! Die attractie ontbrak Holland nog maar! Door de mensen word je geuild en de muggen zuigen je uit. Nu weet ik het tenminste. Na het diner kijk ik het avondprogramma door en besluit de muggen maar een poosje te laten wachten op het maal dat ik bestemd ben hen te serveren. Ik ga naar twee concerten, één in de Amstelstraat, vlak naast de deur, en één aan het eind van het Rokin, in de Nes. (...)'

Bij terugkomst in het hotel blijkt zijn kamer schoongemaakt te zijn. 'Het groene, roodgestreepte tapijt is keurig geklopt en geveegd. Geen stofje meer op de meubels. Mijn bed is opengeslagen, mijn pantoffels staan naast elkander bij de fauteuil; mijn toiletartikelen, scheergerei, kijker en sigarenkoker zijn op de schoorsteen gelegd met een liefderlijke, huiselijke zorg. Dat alles geeft mijn kamer een ander aanzien, weldadig en aangenaam. De beide ramen staan wagenwijd open; de verkwikkende koelte van de nacht stroomt binnen: ik zie de lijn van de gracht, waarvan het rimpelloos oppervlak als een donkere spiegel de nog verlichte vensters van enkele huizen weerkaatst en de groene en rode voorbijschietende lichtjes van de omnibuslantaarns.

Ik bekijk mijn bed eens: ongeveer het Duitse type, alleen een beetje korter, een sommier elastique, een wigvormige, bij de matras aansluitende peluw, die de kussens als onderlegger dient. Daar lig ik nu, lekker, maar niet te warm eronder, alleen een puntje van mijn neus boven de dekens om de aanval van de muggen een zo gering mogelijk oppervlak te bieden. Ik blaas de haars uit (...).

Uit: Ramalho Ortigao, Holland 1883, Utrecht/Antwerpen 1964, p. 20-25.

Hotel de l'Europe

De grootte van de hotels en de complexere bedrijfsvoering maken het voor particulieren steeds minder aantrekkelijk om persoonlijk eigenaar te zijn van een dergelijke onderneming. Risicospreiding door de oprichting van naamloze vennootschappen wordt een gangbaar alternatief. Bij de op deze basis opgerichte Nederlandsche Hotelmaatschappij wordt, behalve het pand aan de Nieuwe Doelenstraat, ook een hotel op de Prins Hendrikade ingebracht, dat tot op dat moment Hotel de l'Europe heet. De directeur van dit hotel, H. Martens, en de gehele inventaris verhuizen mee naar deze maatschappij en gaan over naar het nieuw te bouwen hotel aan de Nieuwe Doelenstraat, dat voortaan De l'Europe heet.¹³

De naamsverandering moet aangeven dat het hotel een andere status heeft gekregen. Van een ouderwetse kleinsteedse instelling wordt het nu een cosmopolitisch en modern hotel. Dat wil niet zeggen dat de nieuwe naam meteen is ingeburgerd. Een krant schrijft: 'Want al weet ieder in Amsterdam, dat daar op die plek een nieuw hotel is gebouwd, de naam Rondeel is zoo historisch, is zoo vastgeworteld in het denken der menschen, dat niemand ooit anders over het nieu-

we hotel heeft gesproken dan als van het hotel *Rondeel*'.¹⁴ Op het briefhoofd van het hotel moet de toevoeging 'voorheen Hotel Rondeel' misverstanden voorkomen.

Als architect van het nieuwe hotel wordt W. Hamer (1843-1913) aangetrokken, die in 1894-'95 de eerste tekeningen maakt.¹⁵ Hij heeft al enige ervaring met hotelbouw door zijn ontwerp voor Hotel Suisse (1891) in de Kalverstraat. Beide hotels zijn uitgevoerd in neo-renaïssancestijl.¹⁶

Torentjes

Het nieuwe, aanvankelijk drie verdiepingen tellende Hotel de l'Europe vertoont een zekere gelijkenis met de oude, door Ed. Cuypers gebouwde zijgevel, die ook in neo-renaïssancestijl was opgetrokken. Overeenkomsten zijn er vooral in het speklagenmotief en de dakkapellen, die soms tot topgevels zijn uitgebouwd. Hamer legt, meer nog dan Cuypers, grote nadruk op de asymmetrie van de gevel, door de hoeken te accentueren. Zo krijgt de hoek aan de Nieuwe Doelenstraat een halfronde uitbouw met een balkon op de eerste etage en erkers op de daarboven liggende verdiepingen, bekroond door een spits torentje.

Het heien van de eerste paal voor Hotel de l'Europe, 1895, uit Het Rondeel herdacht 1481-1896.

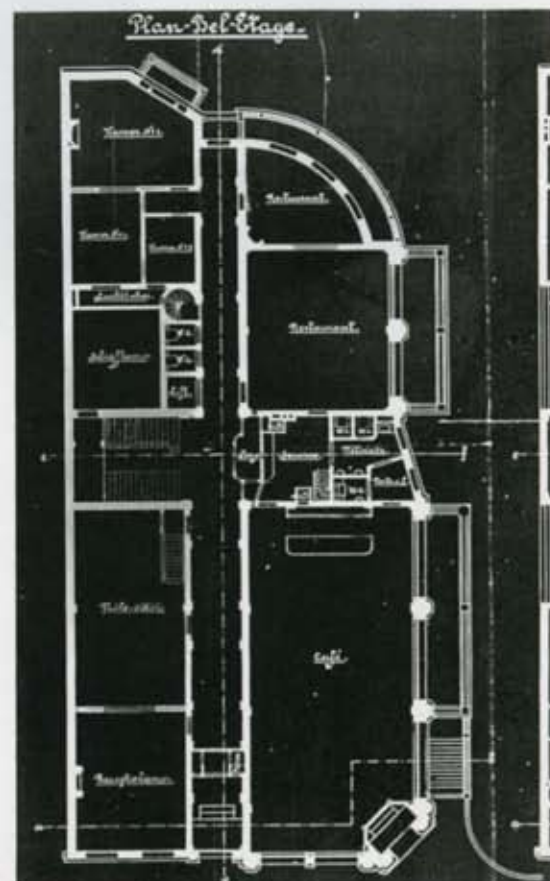

Op de andere hoek komt op het dak een belvédère, bijna dertig meter boven het wateroppervlak, ongeveer op de plaats waar ook Cuypers zijn uitkijktoren had geplaatst. Torentjes zijn in de mode. Toch wekte deze 'zinloze torentjesbouw' ook irritatie. De redactie van een bouwkundig weekblad schrijft in mei 1896 dat op het Sophiaplein (Muntplein) 'thans een zeldzame gelegenheid bestaat, om met het streven onzer hedendaagse bouwmeesters kennis te maken (...) Het café heeft zijn torentje, de sigarenwinkel heeft zijn torentje, de Munt heeft zijn toren, het verzekeringskantoor heeft zijn torentje, het hotel heeft zelfs twee torentjes'. De schrijver denkt dat geen van de architecten een bevredigend antwoord zal kunnen geven op de vraag naar de functie van al deze torentjes. Alleen misschien Hendrik de Keyser, die zijn Munttoren tenminste een duidelijk doel als klokketoren heeft gegeven.¹⁷

De l'Europe maakt gelijkstraats door zijn enorme boogramen een uitnodigende indruk. Dit moet ook de opzet zijn geweest want erachter liggen het café en het restaurant, die vanaf het begin ook voor niet-hotelgasten zijn bestemd. Het *Nieuws van den Dag* fantaseert al voor het begin van de bouw hoe aangenaam het hier toeven zal zijn: 'Bene-

Hotel de l'Europe vlak voor de opening in 1896, architect W. Hamer, 18 september 1896.

Plattegrond van het parterre door W. Hamer, 1894.

den komt, met een ingang in de Doelenstraat en met een terras langs den Amstel, een grote zaal, die als café zal worden ingericht. Voor de breede, hooge schuiframen zal men hier een aangenaam zitje aan het water hebben'.¹⁸ Vele hotels in Amsterdam richten inmiddels met hun openbare café-restaurant de aandacht mede op de hoofdstedeling. Hamer heeft in Hotel Suisse een openbaar café-restaurant ontworpen dat, net als bij Hotel de l'Europe, met grote boogramen op de straat uitkijkt. Daarnaast is er natuurlijk het voorbeeld van de Wintertuin van Krasnapolsky, waar omstreeks 1880 een bijzonder aantrekkelijk uitgaansoord voor Amsterdammers is ontstaan.

Vaak hebben deze gelegenheden verschillende ingangen voor het hotel en het café-restaurant. Bij Hotel de l'Europe bevindt de café-ingang zich op de hoek terwijl het hotel wordt bereikt via de Nieuwe Doelenstraat.

In de figuratieve geveldecoratie is weinig symbolische betekenis te ontdekken. De beeldjes op de derde verdieping van geknielde, middeleeuws geklede figuren zouden een verwijzing kunnen inhouden naar de historische betekenis van de plaats. Voor het overige bestaat het beeldhouwwerk uit dieren. In de consoles onder balkons van de eerste verdieping zijn apen, katten, honden, uilen, papegaaien en andere gevleugelde dieren verwerkt. Zouden de uil en de papegaai die de oorspronkelijke café-ingang op de hoek flankeren er als symbolen van respectievelijk de wijsheid en de spraaklust geplaatst zijn? Een spin in zijn web en een ooievaar sieren de gevel in de Nieuwe Doelenstraat.

Kamers 'en suite'

Behalve het café-restaurant of table d'hôte-zaal zijn er op de parterre een ruimte voor feesten en recepties, een leeszaal, een kleine eetzaal voor diners in besloten kring en een conversatiesalon voor dames. Hier bevinden zich ook drie logeerkamers waarvan er één met balkon uitzicht biedt op de rivier. De twee andere, aangrenzende kamertjes kijken uit op de luchtkoker en zijn ongetwijfeld be-

*De eetzaal anno 1896, uit
Het Rondeel herdacht 1481-1896.*

*Een uil en een papegaai
flankeren de vroegere ingang van
het café-restaurant.*

Hotel de l'Europe
Omnibus Centraal-Station
AMSTERDAM
 + Lift +
STOOM-VERWARMING.

Zwartglazen naambord van Hotel de l'Europe, ca. 1896. Kantoorgebouw Mercurius Amsterdam.

Rijtuig van Hotel de l'Europe ten behoeve van de gasten, omstreeks 1900.

doeld als verblijf voor meereizend personeel. De overige van de in totaal 48 logeervertrekken bevinden zich op de bovengelegen verdiepingen: op de eerste en tweede telkens zestien kamers en op de derde verdieping dertien. Per etage zijn er twee wc's en één badkamer.

Geen enkele kamer beschikt over een eigen wc. Niet alleen zijn er minder strenge normen op het gebied van de hygiëne dan tegenwoordig, ook bestaan er praktische bezwaren tegen sanitair op de kamers vanwege stank en geluidsoverlast. Om zich te wassen maakte men op de kamers gebruik van kommen en lampetkannen.

Het hotel beschikt over een centraal verwarmingssysteem, maar voor logeergasten die daar niet van houden zijn in een tiental kamers ook porseleinen kachels geplaatst, die buiten in de gang door de muur heen gestookt kunnen worden. Ook wat verlichting betreft wordt rekening gehouden met de behoudende gast. Naast het moderne elektrische licht wordt er ook gasverlichting aangelegd.

Na de opening van het hotel op 23 september 1896 geeft het blad *De Amsterdammer* de volgende beschrijving van de kamers: '(...) bij de meeste slaapkamers is tevens een salon. Overall, maar vooral op de eerste verdieping, zijn deze kamers en salons keurig gemeubeld en elke kamer heeft men een mooi uitzicht. Nog dient gemeld, dat op elke verdieping alle kamers in elkaar lopen, zodat men een suite van een geheele verdieping kan verkrijgen'.¹⁹ Alle kamers zijn voorzien van dubbele deuren tegen de tocht en de gehorigheid. De mogelijkheid om kamers 'en suite' te maken, een uit Amerika overgenomen nieuwigheid, duidt er op dat het hotel weer is ingesteld op overnachtingen van grotere gezelschappen, met name gezinnen. Het gezinstoerisme begint in ons land steeds meer voor te komen en de pers laat niet na dit aspect van het Hotel de l'Europe te benadrukken: '(...) de meeste kamers zijn ingericht met de gemakken en gerieflijkheden voor een langer verblijf, voor personen of families die *en pension* hun intrek willen nemen'.²⁰ Het *Algemeen Handelsblad* merkt op: 'Het geheel is ingericht als een hotel van den eersten rang waar ook voor fami-

lies gelegenheid is langen tijd te wonen' en *De Amsterdammer* schrijft: '(...) alles ziet er nu (...) bijzonder vroolijk, licht en gezellig uit, geheel zoals men dat in een familiehôtel van den eersten rang kan verwachten'.²¹

De beschrijvingen in de pers gaan uitvoerig in op de meubilering en stoffering van de kamers. De verschillende artikelen geven een beeld van een luxueus ingericht hotel. De kamers zijn volgens de laatste mode, met gelakte meubeltjes ingericht, 'coquet, smaakvol en gezellig'.²² Er staan witgelakte meubelen met gouden ornament afkomstig uit Parijs, er is daarbij passend behang, rijke elektrische kronen en 'een buffet naar Engelse trant'. Afgezien van de hierboven genoemde Franse import is de inrichting zoveel mogelijk van Nederlandse firma's betrokken. Niet zonder trots worden Nederlandse bedrijven met name genoemd.

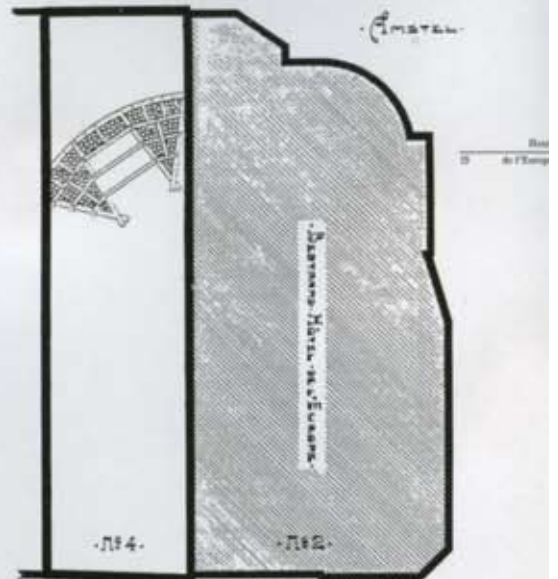
Uitbreidingen

Al in het jaar 1898 wordt de eerste verbouwing uitgevoerd, en wel door A.L. van Gendt en zonen, architecten die vooral met de bouw van het Concertgebouw (1888) bekendheid hebben gekregen. Onder de bestaande dakkap worden twee nieuwe verdiepingen ingericht. In verband hiermee wordt ook het trappenhuis verhoogd. Op de vierde verdieping komen zeven extra logeerkamers en enkele dienstbodenkamers, evenals op de vijfde etage.

Ondanks deze uitbreiding stijgt het aantal logeerkamers nauwelijks. In de eerste jaren worden enkele kleine slaapkamertjes, meestal zonder uitzicht, tot badkamers omgebouwd of gekoppeld aan reeds bestaande grote kamers. In 1898 wordt ook de hoekingang veranderd in een raam, waar later overigens een deur van gemaakt zal worden.

In 1902 vindt de tweede verbouwing plaats, wanneer aan de achterzijde van het gebouw, naar ontwerp van de architect C. Oosterbaan, een erker wordt toegevoegd die over drie verdiepingen doorloopt. Andere verbouwingen in dit jaar betreffen een uitbreiding van het aantal toiletruimten op de begane grond, waaraan de schrijfkamer wordt opgeofferd.

De vergrote hal na de uitbreiding van de gebr. Van Gendt, 1910-'11, uit A.D.N. van Gendt 1916.

DOELENSTRAAT

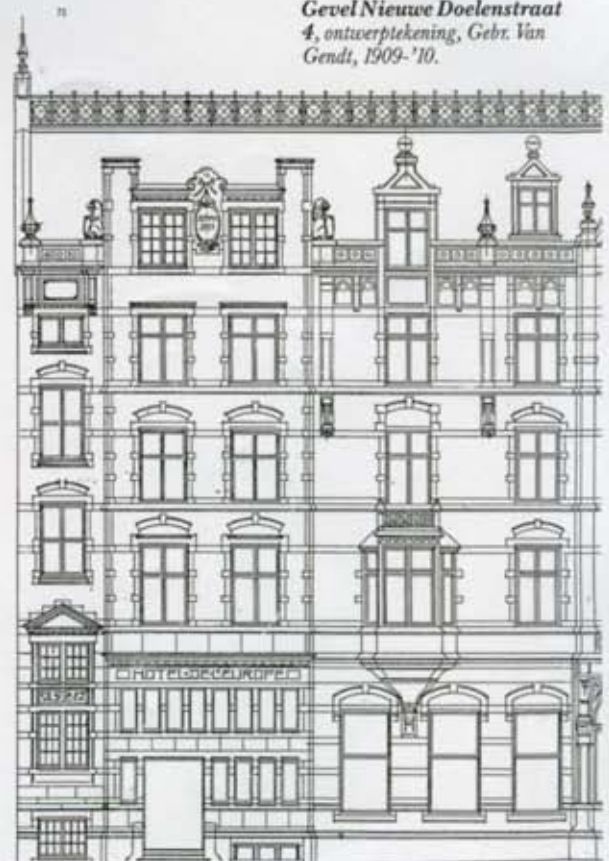
Middeleeuwse fundering van het bolwerk Het Rondeel, zoals die tijdens de uitbreiding in 1910-'11 aan het licht is gekomen. Tekening door G. van Arkel, uit Jaarboek Amstelodamum 1911.

In 1909 koopt het hotel het ernaast liggende huis, Nieuwe Doelenstraat 4, omdat er behoefte is aan nieuwe accommodatie. Het ontwerp voor de nieuwbouw en voor de verbouwingen van het bestaande hotel die daarmee samenhangen wordt gemaakt door de Gebroeders A.D.N. en J.G. van Gendt A. Lzn., die ook al aan de verbouwing van 1898 hebben meegewerkt. Bij deze uitbreiding ontstaat een nieuwe entree met een grote ontvangsthal. Tot die tijd is de ontvangstruimte niet meer geweest dan een ruime gang, zoals de meeste ouderwetse hotels die hadden. Vrijwel elk first-class-hotel kenmerkt zich nu echter door een ruime hal. Tegelijk wordt er een feestzaal gebouwd en een lees- en schrijfkamer.²³

De bouwstijl van het nieuwe gedeelte is sterk beïnvloed door de recente bouwwerken van H.P. Berlage. Het uiterlijk maakt een stoere indruk, zeker vergeleken met de veel meer in details tredende gevel van Hamer. De nieuwe gevel is vlak, zonder balkons of erkers, en alleen de raamkozijnen doorbreken het muurvlak.

Toch heeft de gevel een paar sterke accenten zoals in de daklijst een cartouche met het jaartal van de voltooiing van de bouw, 1911, een rijk versierd tympaan boven het raam

Gevel Nieuwe Doelenstraat 4, ontwerp tekening, Gebr. Van Gendt, 1909-'10.

links van de ingang en ten slotte een grote marquise boven de entree. Deze luifel van smeedijzer en glas vormt een vrolijk en licht onderdeel van het hotel, accentueert de ingang en biedt beschutting bij slecht weer. Boven en onder de luifel prijkt in gouden letters de naam van het hotel.

De nieuwbouw van Van Gendt voorziet in 35 logeerkamers, waarmee het totaal aantal kamers van het hotel op 70 komt. Er is één badkamer per twee logeerkamers, die naar believen aan één of aan beide kamers is te verbinden. De dienstbodenvertrekken zijn op de vijfde etage te vinden.

Achter de entree bevindt zich de eerder ge-

noemde grote hal met een glas-in-lood-bovenlicht en de ruime feestzaal met serre. Het interieur, een combinatie van neo-rennaissance en neo-classicistische motieven, is aanmerkelijk behoudender van stijl dan het exterieur. Ten gerieve van de gasten wordt aan de overzijde van de straat een 'automobilbe-waarplaats' gebouwd.²⁴

'Hot Europe'

Plannen om het hotel in 1934 met nog twee panden in de Nieuwe Doelenstraat uit te breiden zijn niet verder gekomen dan de tekenafel. Fantastische tekeningen geven een beeld van de grootse oplossingen die men voor ogen had om het totale exterieur tot een nieuwe eenheid om te vormen.²⁵ Wel wordt het hotel in dat jaar gemoderniseerd. De lambrizeringen in de gangen en de panelen van

Hotel de l'Europe omstreeks 1934. Rechts staat nog het torentje op het dak dat als belvédère dienst doet. Voor de Tweede Wereldoorlog is het afgebroken.

de deuren verdwijnen. De meubels uit de beginjaren van het hotel, 1896 en 1911, worden vervangen en men verandert de oorspronkelijke roedeverdeling van de ramen.

Vlak voor de Tweede Wereldoorlog gebruikte Alfred Hitchcock het hotel als locatie voor zijn film *Foreign Correspondent*. Door een defect in de naam van het hotel boven op het dak te suggereren, zodat er alleen Hot Europe te lezen was, verwees Hitchcock naar de explosieve politieke situatie in Europa.

Nog één maal wordt er een grondige verbouwing uitgevoerd. In de loop van 1987 is de grootste uitbreiding uit de geschiedenis van

Hotel de l'Europe voltooid. Wat in 1934 niet lukte kan nu wel doorgang vinden. Twee naastgelegen huizen in de Nieuwe Doelenstraat worden bij het hotel getrokken. Deze toevoeging levert op de parterre een extra ruime ontvangsthuis op; voorts zijn er naast 34 nieuwe logeerkamers ook een sauna, een zwembad en een penthouse in opgenomen. Het totaal aantal kamers is daarmee uitgebreid tot 114.²⁶

Ondanks de veranderingen die inherent zijn aan een levend hotelbedrijf, vertoont het Hotel de l'Europe nog grotendeels zijn 19de-eeuwse uiterlijk. Zeker nadat tussen 1980 en 1984 het exterieur ontdaan is van later toegevoegde en ontsierende elementen is de scheping van Hamer en de Gebr. Van Gendt weer een sieraad aan de Amstel in het centrum van de stad.

Een van de plannen voor een ingrijpende verbouwing van het hotel in 1934, architectenbureau Klok en Van Gendt.

De achterzijde van Hotel de l'Europe in de bocht van de Amstel. In 1987 werd het hotel met twee belendende percelen uitgebreid. De glazen uitbouw die de Gebr. Van Gendt in 1911 hadden aangebracht is bij het pand ernaast identiek bijgebouwd.

Noten Hotel de l'Europe

1. Commelin 1726, dl.1, p. 192. Als bouwjaar noemen Wagenaar 1790 en Van der Vijver 1844, p. 118 beiden 1480, terwijl Van Gelder en Kistemaker 1983 het jaartal 1535 noemen.
2. Commelin 1726, dl. 1, p. 192
3. Van Eeghen 1968, p. 7 ev, p. 217 ev.
4. Commelin 1726, dl.1, p. 225
5. Hoek 1977, p. 95
6. Afbeelding van de Wyd-vermaerde koopstad etc., ca. 1780
7. Algemeen Handelsblad, advertentie, 19 december 1838
8. Van der Vijver, dl. 4, 1848, p. 528
9. Het Rondeel herdacht 1896, pp. 20-21. Het is niet bekend of de uitbreiding met het ernaast gelegen pand al eerder heeft plaats gevonden. In ieder geval komt de verbrede gevel pas na 1845 voor het eerst op afbeeldingen voor.
10. Iets eerder in datzelfde jaar had een reeds goedgekeurd ontwerp van de architect Y. Krook om onduidelijke redenen geen doorgang gevonden, zie GAA archief 5221 nr. 5061 brief van B&W 23 juni 1882.
11. Ortigão 1964, p. 25
12. Nieuwe Rotterdamse Courant 18 juni 1893
13. Als directeuren van de maatschappij traden op de heren A.E.W. Rutgers van Rozenburg en J.J. Luden.
14. Amsterdamsche Courant 28 september 1896
15. GAA archief 5221 nr. 5061
16. In het begin van de 20ste eeuw ontwikkelt Hamers stijl zich meer in de rationalistische richting van Berlage, vgl. het gebouw van de Ontvang- en Betaalkas dat Hamer in 1904-06 ontwierp in de Nieuwe Doelenstraat 20-22.
17. De Opmerker 31ste jrg. 1896 nr. 22, p. 171-172
18. Nieuws van den Dag 19 april 1895
19. De Amsterdammer 28 september 1896
20. Nieuws van den Dag 26 september 1896
21. Algemeen Handelsblad 26 september 1896; De Amsterdammer 28 september 1896
22. De meubelen zijn geleverd door de Zwolse firma Huizen en Zoon en de firma Jansen in Amsterdam. Dit laatste bedrijf liet in 1891 een groot magazijn bouwen aan het Spui naar ontwerp van Ed. Cuypers. Later is het pand bekend geworden onder de naam Afrikahuis; tegenwoordig is de modefabrikant Esprit er gevestigd.
23. De meubilering en de betimmeringen zijn afkomstig van de firma's H.F. Jansen en N. le Grand
24. Nieuws van den Dag 27 oktober 1909
25. Archief Klok en Van Gendt nrs. 431-441
26. Verbouwing door architect M.M. Grothausen